

A városvédő Athéna (Minerva) és az Eteobutadák papsága.

Müller Károly Ottfried latin eredetijéből fordította

J L Á R P Á L.

Hogymily fogalmaik voltak a görögöknek kezdettől fogva az istenekről, az epicusok és egyéb költők műveiből, a hitregeirők buzgó fáradozásai folytán, csak kevésbé ismerjük. Maga a hóméroszi Athéna, ki úgy rajzoltatik, mint kiben rejlik minden elmés és bölcs tanács, sem vezet egészen biztosan ezen istennő szentségének kellő ismeretére. Sőt a szent vallásos szertartásokból és azon mesékből, melyek a templomoknak szentségetörző helyeiről látszanak eredetteknek, sem ismerhető meg az istenek valódi természete úgy, hogy azonnal kitünjék, melyik volt először bennök. Ugyanis a görögök istenei között vannak többen, kik az öszszes nép iránt, mely őket tisztelte, és annak egyes osztályai (tribus) iránt bizonyos természeti hajlammal voltak felruházva. Innen van, hogy Athenát a földmivelők Budeia-nak, a kémivesek Ergané-nak, a hadfiak pedig Promachos-nak nevezték. Gyakran azon istenekhez, kiket ismerünk, nem járult elébb az isteni természet, míg a különböző népektől átvett szentségek nem voltak egybegyűjtve. És csak ekkor nyertek az istenek, kiket a hajdani költők emlitenek, tisztségeket és méltóságokat. Bizonyítja ezt az attikai mondákban előforduló Amphiktüön neve, kiről azt mondják, hogy midőn a köröskörül lakó népeket (*ἀμφικτιόνας*) a városba gyűjté, ugyanő a legtöbb istent vendégül fogadta.

Mi volt tehát Athenának, kinek Athénben igen régi jelvénye és háza volt, valódi és mintegy veleszületett lényege? Ezt ha a szentségeinek eredetére felhozott mondákból akarjuk megtudni, e czélra minden attikai mütológiát két részre kell osztanunk, t. i. régiebbre, mely a honiak uralmáról szól, és kevésbé régre, mely a jelesebbekre, nevezetesen Aegeus-tól az ionokra vonatkozik. Ama mondákat azért nevezük athénaiaknak, mivel leginkább ezen istennő tiszteletét ajánlják, más isteneket nem is említvén, mint Héphaistoszt (Vulcanus), Hermészt (Mercurius) és azon Poszeidont

(Neptunus), kit Erechtheusz-nek neveztek és kit az Eteobuták tiszteltek. Mindezek pedig a sötét ókornak elavult és majdnem rejtelmes gondolkozásmódját árulják el. Ugyanis sok csodaszerű van bennök, mik némi irtózáttal töltik el a hallgató lelkét. Ellenben azon hagyományok, melyek Xuthosz-, Ión-, Aegeusz-, Théséusz- és utódairól maradtak ránk, mind hősi lélek bélyegét viselik magukon, és vagy az elődök vitéz tetteire, vagy az államnak azon korbeli állapotára, vagy Apollónnak és Poszeidónnak szent helyeire vonatkoznak, kiknek tiszteletére az öszszes ionok hajdan Helikében és Aegében, később Tenében és a mükalei hegyfokon Poseidonia és Panionia ünnepeket rendeztek.

Azt mondják ugyanis, hogy ezen királyok alapították Poszeidónnak az iszthmoszi játékokat, melyeken éppen ezért az attikai ionoknak első helyök volt; Apollónnak pddig Bóedromiák, ¹⁾ Püanepsziák, ²⁾ Oszkhophoriák, ³⁾ Deliák és Delphiniák ⁴⁾ és püthiai követségek rendeztetek. Magát Jönt Apollón fiának tartják, s e szerint az ión népnek Apollón volt törzsisstene. Aegeusznek mind lakása, mind sírja Delphinion mellett volt; Thészeuszt Troizénben születettnek mondják, mely várost az iónok poszeidóni istentiszteletre szenteltek; végre ugyanezen hőshez Poszeidónnal együtt minden hónap nyolczadik napján, az Apollónnak szentelt vallásos ünnepély után, könyörgést intéztek. Valóban, ha a mondáknak, melyektől az athénei nép fülei zúgtak, valódi jellege a tragikusok és szónokok csalfasága által kevésbbé lenne bémocskolva, az Erechthidák ⁵⁾ és iónok igen különböző vallási ünnepélyeiről sokat érthetőbben állítanánk; mindazáltal mégis megérthetni, hogy az athénai kápolnák a várban sokkal régibb korra viendők vissza, mint melyek az alvárosban voltak. Pütheion, Delphinion, Olümpeion az ióni hellén nemzetnek szent helyei.

Hogy Attikának és majdnem egész Göröghonnak benszületett népét, a pelaszgokat, szorgalmas és munkás földmivelőknek tartjuk,

¹⁾ Βοηδρομιών = attikai hónap, mely sept. végső és okt. első felének felel meg.

Ezen hónapban tartották a Boédromia ünnepet azon győzelem emlékére, melyet Théséusz az Amazonokon kivívott.

²⁾ Πυανεψιών = ez attikai naptárban a negyedik hónap neve, melyben Athéna a Püanepszia ünnepet ülte Apollón tiszteletére.

³⁾ Oszkhophoria ünnep, melyen a polgárok fiai nőruhákba öltözve, szőlőveszszóvel kezeikben, ünnepélyes körmenetben vonultak Athéna templomához.

⁴⁾ Delphinion Apollón temploma Athénben.

⁵⁾ Erechtheusz utódai = athéneiek.

ezt egyéb bizonyítékokon kívül igazolják még a műthoszok és azon vallásos szertartások, melyek vagy mind, vagy legnagyobb részben a mezei munkára vonatkoznak. Az athenai istentiszteletnek első főpapnői és Kekropsz leányai ugyanis hajdan a földművelés istennői voltak (παρθενoi: ἀρχαυλίδες), mint e nevek is: Agraülos, Pandrosos és Hersé mutatják, melyekhez számíthatni az attikai hórák neveit is, t. i. Thallót és Karpót. Ezek táplálták a földtől született Erichthonioszt. Nem sokban különböznek az erchtheida szüzek nevei: Protogeneia és Pandora, kiknek, valahányszor Athenának ökröt áldoztak, juhot öltek le. Ennek következtében maga Pallasz, Pandrosos, Agraülos Budeia és a boiotáknál Boarmia és Sitonia melléknéven, Démétér (Ceres) istennőtől nem igen különbözött. Ugyanis mi egyebet képzelhetünk inkább Pallasz sajátjának, mint Gorgoneüsz? *) Mindazonáltal ez nemcsak ama régi Palladiumra, hanem Démétérnek óriási szobrára is illik. Ugyanis Attikosz sírján Medúszafő volt agyagcserépből és meg vala aranyozva. Ugyanez volt vésvé a locribeli áldozócésészékre is. A medúszafő tehát a Démétér-féle ünnepélyek kezdetét jelenti. Mert valóban a földművelést, melyet a szelid életre rendelt nemzetek, mintegy a népek szülőföldjeiről átvett örökséget, magukkal hoztak, a hajdankorban bizonyos szent kötelességnek tartották. A szántóvető t. i. meg volt győződve, hogy ő mind az égi, mind az alvilági istenekkel érintkezésben áll, ugyanynyira, hogy azt hiszi, miszerint az ő segélyökkel kell az elrejtett kincset elrabolnia. Nehogy pedig e munka miatt az istenek megnehezteljenek, és nehogy az ökor, eme nemes állat, a Démétérhez tartozó szolgálatra szoríttassék, és iga által elnyomassék, aggódva félt a vallásos ember; mivel a földet kegyetlen vassal felhasogatni gonosz tettetnek tartották. Ennélfogva az egész munkát az istenekre vezette vissza, azt hívén, hogy az istenek vagy baráti kötelék által egymáshoz fűzve, vagy egyet nem érve is, valóban véghezviszik azokat, mik az ő munkája után látszának kinőni.

Valamint az eleüszisbeliek Démétér-, Orkosz- és Perszeponéra, ugy a régi atheneiek Athénára, Héphaisztoszra és Erichtho-

*) Gorgók alatt értendő Phorküsz és Kétó három leánya, kik mint szárnyas és kigyóhaju szüzek az Oceánnak legnyugotibb részén laktak; a két nagyobb, Szthenó és Eürüalé, halhatatlan volt, Medúszza pedig halandó. Medúszza nézésére mindenki kővé vált; Perszeüsz levágta fejét, és Athéna azt pajzsára tette. Innen Gorgoneüsz = Pegaszosz, mely a lefejezett Medúszza véréből pattant ki.

nioszra bizták a földmivelés vezetését, Hermész mindkettőnél közös levén. A mérsékelt meleget az égből és az éjjeli világosságot leginkább Athena eszközli. Erről már a régi írók, főleg Arisztotelész, kik Athenát holdnak nevezték, szólottak. Minket is hasonló véleményre vezethetnek az istentiszteletnek vallásos szertartásai, főleg a lámpásmenetű nagy Panathéaiák ünnepe. Ez abban állott, hogy férfiakból álló lámpásos menet vonult le éjjel a városból a városon kívüli Kerameikoszba, hol aztán verseny tartatott; már pedig ily versenyt csak a világosságot hozó istenek tiszteletére szoktak volt rendezni, t. i. Héphaisztosznak, Prométheüsznek, Pánnak, kit innen a régiek Phanésznek, a latinok Lucidusnak neveztek, a thrák Dianának, és a pergamoszi Aesculapiusnak. Ezek közé számitandó Pallasz is, kit mind az atheneieknél, mind a korinthusziak helóta ünnepein tiszteltek. Erről az athéneiek későbbi korban sem feledkeztek meg, mivel Periklész előtt négyes ezüst drachmát veretvén, az azon levő bagolyhoz és az olajághoz a holdat is mellékelni vallásos dolognak tarták. A költők Athénát glaükopis-nak is nevezték. E szóval valószínűleg nem annyira szemeinek rettenetes fényét akarák jelölni, mint inkább mivel a pénzekben szokásban levő mellékneveket a régibb jósoktól tanulták.

Ennek következtében úgy látszik, hogy a legrégebbi műthosz szerint Athénának Héphaisztoszszali szent házasságát, vagyis a földi melegnek a légbeliekkel való egyesülését, megünnepelték, melyet később az attikaiak, nehogy az istennőnek szüzességét megsértsék, hazugságokkal palástoltak el. Innen van, hogy, miután a mag elrothadt, kihajtanak az üde és gyenge sarjak (*Ἐργυθόνιος βρέφος δρακοντοειδές*), miket Pallasz Agraülos, Pandrosos és Hersé nővéreknek ad át fölnevelésül, kiket a hajdani együgyűség kígyó által nyelet el. És mégis a gyermek Erichthoniosz meztelenen és csak egy mellkötővel övezve látszik Pandroszosz dajkájának térdeire támaszkodva a Parthenón ¹⁾ féldombor művei között.

Éppen nem látszanánk helytelenül itélni az ős régi babonás hitről, ha Arisztotelésszel Athenát holdnak, vagy az ég helyes ve gyületének tartanók és semmi egyébnek. A régiek ugyanezen isten nőt sok helyt elfoglalva lenni vélvén, inkább azt tarták bizonyosnak, hogy Athena az új vetéseket nemcsak meleggel, hanem nedvességgel is táplálja és ápolja. Miért is nemcsak Héphaisztoszszal, hanem Erechtheüsz-Poszeidonnal is ugyanazon templomban tartóz-

¹⁾ Athena temploma Athén várában.

codik. Minek következtében Athéna leginkább a földközi tenger környékén levő tavak mellé, hol ősi időktől fogva földmivelő népek telepedtek meg, helyezte lakását. A legrégebb korban Eleüsziszt, Athént, és a boiótiai városokat, melyeket később a Kopaisz tó elborított, lakó nép ugyanazon eredetű volt, mint az attikai pelasgok, és azt hiszik, hogy ennek királya a Haliartoszban eltemetett benszüllött Kekropsz az alalkomeniai Athéna istennő volt. Alalkomenia alatt pedig Ogügész isteni leánya értetik, mely névvel a partjain túlcsapó és bizonyos időben a földeket béiszapoló tó jeleztetik. S így a kúrénebelieknek a Lúbiában levő Tritonisz tóról, honnan Athenát eredetnek mondják, szóló minden meséit Tritónra és Boiótiának Kopaisz tóvára viszonyíthatjuk.

Eddigi állításunkhoz még egyéb segédeszközöket is vehetünk fel. Legyen ugyanis szabad az ismert népek hasonló vallásos szokásaitól kérnünk világot. Senki előtt sem ismeretlen, ki Pauszanaszt szorgalmasan lapozta, hogy az atheneieknek Athenát illető istentisztelete azzal egyeztetendő össze, melyet az Arkadok Tegea és Mantinea körül végeztek. Mire kétségkívül czéloz az atlantini név, mely hogy az attikai mondákban nevezetes volt, nemcsak Platón, hanem Athenának peplosz-a ¹⁾ is bizonyítja, melybe a kisebb Panathénaiákat illetőleg az Atlantinok harcza volt himezve. Ugyanis Atlasz leányai közül egyet mind a tegeaiak, mind a mantineabeliek Maiva-nak (fénylő) tartottak, mely mesés neve volt az egykor Mantineához a szomszédos Alalkomenosz forrással együtt közel fekvő városnak. Ezen egész vidéken leginkább tisztelték Athéna Aleát, kinek nevéből ott egy város is nyert nevezetet. És mi ez az Alea? Bizonyára ama jótékony és enyhe meleg, mely az új veteményeknek leginkább használ. Ime, mily kitűnően összhangzanak ezek az attikaiakkal! Mert Athena Tegeában is Poliasz vala és gorgófüvel volt fegyverezve, és a lakósok osztályai közül egyet Athéneatisznak neveztek. A mantineabeliek pedig ugyanezen istenségnek tisztelői lévén, Poszeidónnak is templomot emelének, melyről azt hitték, hogy benne is, mint az Erechtheionban (Erechthoniosz temploma) tenger van.

A régiiek említést tesznek Athéna és Poszeidón viadaláról is, melyet, a hely természetét tekintve, így értelmezhetünk: Tudva

¹⁾ πέπλος — bő, pompásan himzett felső ruha, melyet a görög urnők viseltek, s melybe különösen Pallasz volt öltöztetve a Panathénaiák ünnepén.

van, hogy a helyek Athén körül, főleg a város és kapu között, hol Halai Aixonides (Athéntől délre), Echelidai, Halipedon (Athén és Püeneusz között) feküdtek, hajdan nedvesebbek voltak, míg végre a nap heve és az emberek szorgalma kiszáritván, mivel azelőtt lovak táplálására sokkal alkalmasabbak voltak, utóbb az olajfák bő terméséről híresedtek el. Mindazonáltal sejtethjük, hogy ezekben is inkább titkos értemény rejlik, melyet maguk az atheneiek egészen elhomályosítottak, inkább vágyódván a hiu dicsőségre, mint az ősi vallásosságra.

Athénának vallásos tiszteletéről a várban az atheneieknél elég legyen ennyi. Más helyeken is a városok védője Athéna ugyanazon név alatt. Így az iónok őt Troizénbe és Erüthrébe vitték. Póliasz volt ő a khiosziak- és szpartaiaknál, Krétában és a priansziosziaknál és a hieropütniosziaknál. De sokkal nevezetesebb volt a városvédő Pallasznak vallásos ünnepélye Trójának Pergamosz várában, melyet a legrégebb időktől fogva a rómaiak koráig kegyesen megtartottak, melyre hajdan a lokriszi opseiszbeliektől, Ajax törzséből ifju leányokat küldöttek az istennőnek szolgálatára. Mely vallásos ünnepély, midőn azt az aeolok, Ilion lakói megszüntették, a teükroszi ¹⁾ Gergitheszek ²⁾ Ida mellett ezen vallásos ünnepélyt még sem hanyagolták el. Ugyanis itt telepedtek le maradványai azon nemzetnek, mely hajdan egész Thrákiát birta, és melyről mind az attikai, mind az arkádiai, mind a krétai mondák említést tesznek. Mondják, hogy ugyanezen teükrosziak a városvédőnek vallásos ünnepélyét az itáliai Sziriszbe is átvitték, melyet a régi jósa, mint látszik, tekintettel a vallásos ünnepély közösségére, az atheneieknak jöendő székhelyül rendelt.

Az isteneknek ezen vallásos tiszteletét az atheneiek az Eteobutadák családjának gondjaira bízták, kikről itt tüzetesen nem értekezhetni, mivel a rájuk vonatkozó adatok, névleg az Erechtheionban talált HIEREOS BOUTOU oltár, ugy szintén a falakra függesztett táblák, ³⁾ melyek a család történetét állítják szemünk elé, nagyon hiányosak. Ohajtandó leendett, hogy Pauszanasz erről bővebben tett volna említést, mivel a család leszármazási tábláját és a papok sorrendjét ezáltal bizonyos okmányokkal bizonyítandotta.

¹⁾ Teükrosz, Szkamandrosz fia, másik királya Troásznak, innen: Teükroi trójaiak.

²⁾ Város Troászban.

³⁾ Pausan. I. 26,6. γραφαὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ γένους εἰς τῶν Βουταδῶν.

Egyiken közölök ugyanis Abrón, Lükurgosz quaestornak fia volt festve, a mint Lükophronosz fivérének nyújtja a poszeidoni három-águ szigonyt, a papság jelképét. Kétségtől az említett író innen a papság eredete, és jogainak megismerésére sok adatot gyűjt-hetett volna össze, miket most okoskodás által igyekszünk eszközölni.

A görögök papságának eredetéről nálunk két vélemény uralkodik. Az egyik szerint a papi osztály kezdettől fogva el volt különítve a néptől; a másik szerint pedig kezdet óta minden egyes családban családtagjai és fejedelmi hatalommal volt egyesítve a papság ugyanarra, hogy közölök egyiknél sem hiányzott a pap, s végre később egyes családok örökös kötelemévé lett. Mi csupán a második véleményt fogadjuk el; mert jóllehet nem tagadjuk, hogy Görög-honban hajdan papi osztálynak engedelmessé népek is voltak, kiket az ázsiai provinciához tartozók közé számíthatni; ezek azonban a pelaszg és attikai régiségtől eltávolítandóknak látszanak. Ugyanis az athéneieknél az összes istentisztelettel foglalkozó családok között helyesen csak egyet nevezhetünk papnak, mint mely kizárólag csak a vallásnak szentelvén magát, az államtól egyéb foglalkozásokkal nem volt megterhelve. Értjük az Eümolpidákat, kik eredetileg bévándorolt thrákok és a rejtelmes istentiszteletnek oktatói¹⁾ voltak. A többieknek az volt hivatása, hogy egyik úgy, mint a másik, az istentisztelet végzésére szentelé életét. Ellenben a többi nemzetséghez tartozók, ha csak az ünnepély fényének emelése végett nem köteleztettek jelen lenni, saját teendőikkel voltak elfoglalva. Ezen vallásos ünnepélyek pedig a nemzetségeiktől, vagy tágabb értelmében az orgeónikos-októl²⁾ abban különböztek, hogy azokat az állam a maga tekintélye által saját költségén rendeztette; ezeket pedig vagy a család, vagy a phratoia, vagy más társaság. Ugyanis orgeones-nek nevezzük mindazon bármily hivatalu embereket, kik valamely magán istentiszteletben való részesülésre összegyűltek, akár szorosb, akár tágabb, akár semmi rokonsági kötelék sem fűzé őket össze. Így az Eüdanemoszok³⁾ Kerameikoszban bizonyos

¹⁾ Az Eümolpidák neve is valami hieraticust jelent, mint Dioklész és Zakorosz Lüsüasznál Andok. ellen 108. l. 6. Mely beszédet Eümolpidász tartá. Azonban az ἀγρῶν νομίμοις vagy πατρίοις Εὐμολπίδων, καθ' ἃ ἐξηγοῦνται és a τερῆ γερουσίᾳ-ról nincs említés.

²⁾ ὀργεῶν = azon polgár Athénben, ki a maga negyede nevében az áldozatot végezte; általában pap; több. törzstársak, kik saját hősüknek áldozatot hozandók, összegyűltek.

³⁾ Főnév δαίνομι-től. Ismeretes, hogy a kihirdetők (heroldok) voltak hajdan a vacsora kiosztói.

hasonnevű vagy igen homályos eredetű hősnek oltárán áldoztak, ugyanazok, kik a kérészőkkel bizonyos áldozat fölött vitakoztak: így Iszagorasz rokonai kareioszi Zeüszhez könyörögtek ¹⁾. Ha ezen vallásos ünnepélyek bizonyos állami határozat által meg lettek volna engedve, mindkét papi család tekintélye nem hiányozandott. Tudva van ugyanis, hogy az Eüpatridák vagyis a nemesek minden családjai a könyörgéseknél és a gyilkosság boszujának megengesztelésénél bizonyos vallásos szokásokat tartottak, miket kétségkívül oly családtagya végzett, milyen volt Akasztosz vagy Nesztór. Ezeknek, ámbár nemzetségek szerzőit nagyobb részt vitéz hadfiaknak nevezték, tiszte volt egyszersmind az exegesis, vagyis a vallás értelmezése. Mindazonáltal ezek legkevésbé sem voltak papi családok.

Azon családok között azonban, melyeket papiaknak mondtunk, a Butadókon kívül legnevezetesebbek voltak a honi Kériukes (= kikiáltók, heroldok), kik közül Héródész Attikosz koráig a rejtelmek egy kikiáltója (kiosztója) választaték, Hierokériux (= áldozati herold), mások más szolgálatot tettek, mindenkinek nyitva lévén az ut az Eleüszinion ²⁾ és műszteriumokhoz s a nép szent gyülekezetéhez. Mindazonáltal ugyanezen Kériukesz, midőn az Eüpatridák közé felvétettek, már Peiszisztratosz idejében harczczal és követségekkel, úgy mint ünnepi játékokkal és szent szolgálatokkal foglalkoztak. Ugyanezekkel volt foglalatatos a Hipponikoszok családja is, melynek a műszteriumoknál a fáklyákat kelle vinnie, és helye

¹⁾ Herodot. V. 66. Gyakran kétség támad, vajon nyilvános vagy magános-e az áldozat, s hogy maguk az athéneiek is kétségkedtek, bizonyítják a családok között fölmerült διαδικασταί (pörös ügyek az előny fölött az államhivatalok elnyerésénél) a papságról. Ilyen volt a Κροωνίδαι és Κορωνίδαι eleüsziszi családok között, nem tudni mily szolgálat fölött. Paus. I. 38, 2. Ugy szintén Poszeidónnak valamely áldozata fölött Phalereüsz község és a phoinikiak között. A falunak és a nemzetségnek volt ὀργεωνικός áldozata, de melyiknek kellett az állam-kápolnában történnie, az vita tárgya volt. Ki fogja a kételyt eloszlatni, vajon a Κοινίδαι (athénei család) etymologice helyesen nevezették-e ἱερὸν γένος-nak a künioszi Apollónnak homályos tisztelete miatt? A Γεφυραῖοι (Γέφυρα = város Boiótiában) szülővárosukból Thébából az achai Démétér tiszteletét magukkal vitték, állami papok nem lehettek, mivel az egyes polgárnak adott sok kedvezménytől meg voltak fosztva. Herod. V. 57. A Hészükhidák Furiália ünnepélyei is alig tartattak állami határozat folytán, mivel az őszszes Eüpatridák (nemesek) innen ki voltak zárva. Benschülöttek voltak, nevöket a ἡσυχία szótól nyervén, s szenthelyök a Pelaszgikon (= Πυθί, tér Athénben, hol a nép őszszegyült és tanácskozott) mellett volt.

²⁾ Az eleüszini Démétér temploma.

volt az eleüszihi tanácsban. A Lükomédáknak, kikhez Themisztoklész is tartozott, már ős időktől fogva bizonyos titkos istentiszteletök és kápolnájok volt Attikában ¹⁾; ezek azonban, midőn a Hipponikoszok családja kihalt, a dádukhoszok ²⁾ tisztét ismét magukhoz ragadták. És így, kik elébb csak Orgeones voltak, most állami papokká lettek.

Az elnevezések még inkább tanácsolják, hogy azon családokat ne tekintsük kezdettől fogva papiaknak. Hogy a Kérükes csakugyan azok voltak, kiknek tartották, t. i. kikiáltók, hirnökök és a nyilvános vacsora kiosztói, helyben hagyjuk, ha ezen emberek ³⁾ régi tisztségét tekintjük, kik midőn Hermésznek különös nemzeti szeptiségeit (Hermész családjának) bírták, később a bévándorolt Eümolpidákkal közös istenszolgálatra egyesültek. Mindazonáltal csak egyik volt közülök a Hierokérüx. A Phüthalidák ⁴⁾ családja Kephiszszosz ⁵⁾ mellett lakván, fák, különösen fügefák ültetésével volt foglalatos. Ugyanez később Démétér- és Poszeidónnak (Θεῶν φυταλμίων), egyszersmind Thészeüsznak papságát is elnyeré. Már pedig úgy látszik, hogy a Butadák (barompásztor, gulyás) a szántók ökreinek gondját viselék és azokat őrizték, mely kötelem teljesítésében szolgálók voltak a Kentriadai, kiket Daitroinak mondtak, szakácsok voltak. ⁶⁾ Ki mondja ugyanis, hogy ezek szent családok voltak, mivel évenként egyszer a nyilvános áldozatnál megjelenni tartoztak?

Eredetileg a papoknak egy osztálya sincs, melyet Sztrábó ⁷⁾ költött. Ellenben az Eupatridák, földművelők, kézművesek és pásztorok minden családjának hajdan saját genikos vagy orgeonikos (családi vagy nemzetségi) istentisztelete volt, melyet a nép nem nélkülözött, mely minden foglalkozásban vallásosságot vélt rejleni. Mely áldozatok között midőn némelyek nagyobb tekintélyt és gyakoriságot élveztek, ezek észrevétlenül nyilvánosokká lenni és nyilvános

¹⁾ Pausan. IV. 1,5. τὸ κλισίον τὸ Λυκομηδῶν, mely hogy Phlüében volt, az utána következő versek igazolják. Plutarkhosz τὸ τελεστήριον Φλυῆσι.

²⁾ δαδοῦχοι — fáklyavivők, az eleüszihi Démétér papjai, kik a műszteriumoknál fáklyákat vittek.

³⁾ Thaltübiadák Szpartában. Thaltübiosz Agamemnón heroldja.

⁴⁾ Φύθαλος, athénei, ki Démétért vendégszeretőleg fogadta; — Phüthalosz családja.

⁵⁾ Κηφισσός folyó Phókiszban és Boiótiában.

⁶⁾ A lakedaimoniaknál a szakácsok Δαίτων hőst tisztelték, a pinczemesterek Κεράων-t, a sütők Μάτων-t.

⁷⁾ A papi uralmi családból származott.

szent helyekké válni kezdetek, azon családtól azonban még sem lehettek elválasztva, melynek szent szolgálatai már rég kedvesek valának az isten előtt. Így történt hogy Poliesznek és Erechtheüsnek istentisztelete az Eteobutada papoktól hozatott létre. Ezek, ámbár a Teleontes ¹⁾ tribusához, azaz a földművelőkéhez, kik a nemeseknek adót fizetni tartoztak ²⁾, számíttattak, mégis, mivel az Eüpatridák között a városban laktak, majdnem hasonló méltóságuknak tartattak, és nem kevésbé tekintik őket nemeseknek, mint az Alkmaiónidákat, Kodridákat, Paionidákat, Peiszisztratidákat, Philaidákat, Eürüseakidákat, Perithridákat és sok másokat. A Butadák családja azonban nem volt az Eüpatridák phratriáiba beírva; sőt inkább az ő phratriájok több nemtelen családot foglalt magában, melyekhez számítja magát Aiszkhinész szónok is. ³⁾

Ezek így levén, önkényt érthetni, hogy a papi családok közül egyiket sem választhatta sem az állam, sem a közhatóság, sem más pap. Ez ugyan némely főpapoknál megtörtént, mint a gerairai ⁴⁾ és a parasitói ⁵⁾, kiket kerületenkint a király nevezett ki, valamint a műszteriumok felügyelőinél, kiket a nép a maga kényelmére választott; de az eredetileg nemzetiségi istenszolgálatnál ez nem történhetett; mivel a szent ténykedésre vagy örökösödési jog szerint, vagy sors által juthattak. Így volt ez nemcsak Athénben, hanem egész Görögthonban. Delphiben a legtekintélyesebb papok, szentek- és sérthetetleneknek mondatván, őt családból, melyeket mind Deükalióntól eredetteknek hittek, sors által választattak, és úgy látszik, hogy ez minden jósdánál szokásos volt. Hogy pedig az eümolpidák, Dádukhói, kikiáltók a papságot természeti örökösödés szerint atyáról fiúra ruházták, a Hipponikoszok származási névsora bizonyítja. Ellenben a Butadák között az At-

¹⁾ Τελέων Ιόν fia. — Τελέοντες = a régi ióni phüléknek egyike Athénben.

²⁾ Βούτης παῖς Τελέοντος. — Plut. X. Orat. p. 257. Mindazonáltal maguk a Butadák törzsüket Erechtheüsztól származtatták, mely világosan igazolja azon állítást, hogy a Τελέοντες a régi erechtheida családhoz tartoznak.

³⁾ Ezek közül kettőt ugyan a nép az Eümolpidák és a Kérúkeszek családjából választta. Ámde az ἐπιμεληταί = felügyelők, nem ἱερεῖς = papok. Később, a hajdani szokás feledtével történt, hogy az eleüszini hierophantriákat (ἱεροφάντης, οὐ, ὁ = főpap, a titkokba beavatott, az istentiszteletet tanító) a Phillidák családjából a nép választá.

⁴⁾ Bakkhosz papnői Atbénben.

⁵⁾ Papi osztály, melynek bizonyos áldozatoknál joga volt együtt étkezni, s a főpapok és tanácsbeliek mellé voltak adva.

héna és Erechtheisz papsága fölött sorsolás történt, ugy azonban, hogy a sors által megválasztottnak szabad volt, egy más, ugyanazon családhoz tartozó egyénnek a szent tisztet átadni.

Az Eteobutadákhöz pedig kétféle papság volt kötve, t. i. az eretheuszi Poszeidóné, melyet férfi teljesített, és a városvédő Athénaé, melynek elnöke nő volt. Ez tiszt, vagy férjezetlen, vagy özvegy nő volt. A templomban lakott, t. i. mint Kleiduchos (kulcs-csal bíró) és a szent hajlék őre. A legfőbb tisztelettel voltak iránta, s nevét még a rómaiak korában is, a köztársaságnak egy határozata folytán, tisztelettel ejtették ki, s Attikosz író is mindig csak bizonyos tisztelettel említi. Fizetést az államtól húzott, s abban állott, hogy minden meghalt szabad után egy choinix ¹⁾ árpa és buza s egy obolosz adaték neki, valamint minden ujonszülött után is. Ha a polgárok számát a nők- és gyermekekkel együtt 100,000-re, s az évenként születettek és meghaltak számát 5000-re tesszük, ama papnőnek körülbelül 200 medimnos ²⁾ árpa és ugyanannyi buza, s 16 mina ezüst évi jövedelme volt, melyből több embert tisztességesen táplálhatott. Ezeken kívül még egyéb ajándékokat is adtak ama templomnak gera néven, milyenek valának a szent földek termése, a papok között kiosztva, és talán a halászok által ajándékozott halak s egyéb hasonlók. Végül az áldozati barmok húsa is részben élelmére szolgált, s ez nagy mennyiségben volt, s közülök Pallasz leginkább a teheneket és tenyésztésre alkalmasabb juhokat kedvelé. Nyöstény bárányt ugyanis, mielőtt megnyiratók és ellene, a régi butadikai törvény szerint levágni nem volt szabad; új sajttal táplálkoznia is tilos volt, ha csak a tengeren nem szállták át azt; miért, nem tudjuk.

Ismerkedjünk meg már most e papnőnek ruházatával is. Ugyanis a Hekatompedonban ³⁾ levő innenső állatkör domborművei közt egy igen csinos asszonyi alak körülfont fejszorítóval és bő köpenybe burkolva, melynek szegélye himzettnek látszik és bojtos, két kellemes szépségű leányka mellett áll, köpenyével ezeket is szerényen bétakarva, kiket a fejökre tett bizonyos rostákat valóságos szokás szerint és tiszteletteljesen vinni tanít. A leányok ar-

¹⁾ Gabna-mérték, mely négy kotülét tartalmazott (egy kotülé = 7 1/2 uncia), körülbelül a mennyi egy egészséges ember napenkénti táplálékára szükséges.

²⁾ Gabna-mérték = 49 1/2 béc-i kupa.

³⁾ Athéna temploma Athénben.

rhephoroi ¹⁾, a delnő pedig Poliasz papnője. Ama leánykák pedig nem lehettek kanéphoroi ²⁾, mivel őket nem szüzeknek képzé a szobrász, hanem annyira gyöngé koru leánykáknak, hogy alig látszanak tíz éveseknek. Továbbá a kanéphorosokat idegen származásu komornák követték, ezeket pedig senki sem kíséri. Mellőzván tehát a kanéphorosokat, térjünk vissza az arréphoroszokhoz. Két évnél nem ifjabb és tizenegy évnél nem idősb négy leányka választaték a családokból, kik közül kettő a Panathénaiák ünnepélyéhez tartozó peploszban, melyet a rabszolgák készítettek, elnökölt; ugyan annyi pedig a szeütség vitelére volt alkalmazva. Ezek egész éven át a várba, vagy magába a templomba bezárva, vagy pedig a szomszéd házacskában laktak. A Panathénaiák ünnepének napján a papnő a leánykákat a várból egy fallal körített, s Aphrodité (Venus) kertjétől nem éppen messze fekvő helyre vezette. Itt, belépvén utána a barlangba, ama titkos szentséget, mely hogy mi legyen tulajdonképen, ők maguk sem tudták, fejökon visszavitték, s miután letették, másikat vevén föl, azt más leánykáknak adák át, kiknek, hivatalukról már lemondván, helyet engednek. De mi volt tulajdonképen ez a titok? Üde lombok és ágacskák, Ersai, melyek a harmattól nedvesek levén, a barlangba vágott élő sziklában tartattak. Magukat a leánykákat ersainak (azaz: kis báránykák) is nevezték, melyeknek gyöngéd szeretete és szelid érzülete, valamint a leánykák szolgálatkészsége is kiválóan tetszeni látszék az istennőnek. Hivatásuk szerint neveik voltak: Kosmó és Trapezó. Fehér öltönyük által kitünnén, a magukkal hozott aranyat az istennőnek ajánlták, és mivel a várból nem mehettek le, deipnophoroi (élet-hordó asszonyok) által közlekedtek.

Hivatalukból távoztok előtt az arréphoroi szerepeltek még a Szkirrophoriákon ³⁾, mivel a Szkirrophoriák és Arréphoriák között legszorosabb öszszeköttetés létezhetett. Amaz legrégibb tisztelete Athenának, melyből idő folytán alkalmoszerűleg több a Panathé-

¹⁾ A peplosznak és Pallasz szentségének ünnepélyes körülhordozása arréphoriának hivatott, és ez Athénben Szkirrophorióhóban történt az e célra már hét éves korukban kiválasztott két szüz által, kik arréphoroinak neveztettek.

²⁾ Fejökon kosarat vivő; athénei leányok, kik az ünnepélyes diszmeneteken az áldozathoz tartozó tárgyakat kosárban fejökon vitték.

³⁾ Szkirrophorióhó 12-ik napján; — az attikai évnek 12-ik hónapja, mely a mi juniusunk utolsó és juliusunk első felének felel meg.

naiákba is átvitetett, s emez csaknem az Eteobutadákhöz tartozik. Athena, Erechtheüs és a nap papjai az őszszes nép kíséretében a várban levő templomtól ünnepélyes fényben Szkirosz nevü helyre vonultak. Ezen, az eleüszini út mellett közel a városhoz fekvő helyre ¹⁾ a gabona első zsengéjét vivék. S az őszszes szertartások a földművelésre vonatkoznak úgy, hogy a régiek is kétségeskedtek, vajon Athéna vagy Déméter tiszteletére történik-e mindez. Ennél fogva azon szavak alatt imát kell értenünk, melyek között majdnem ugyanazon időben (IV. Cal. Junias) a napistennek bemutatott áldozat után az Arvales fratres ²⁾ Rómában tánczot jártak:

„Szüntesd meg, Nap! az ártalmas hőséget, mely ellen most fehér napernyőkkel védjük magunkat; adj teljes nedvet a vetéseknek, oh erechtheuszi Neptunus! nyisd meg enyhe meleg által a földnek kebelét, — oh kegyes Minerva! hogy a földnek még üde vetései éji harmattól egészen felüdítve növekedjenek, nedvtől duzzadjanak, s gabonaszemekkel legyenek megterhelve“.

A Szkirrophoriákat egy nap mulva követték a Buphoniák vagy Diipoliák, amaz ősrégi áldozatok, melyek által a megölt ökör miatt haragos istenséget megengesztelni vélték, és melyeket a városvédő Zeüsznek tiszteletére a várban végeztek. Ezek főnökei a Butadák voltak; azonban a megengesztelést a Batudoi végezték, kiknek családjáról kétes a vélemény, társaik levén a Kentriadák és a Daitrok. Ezen családokat már fönnebb a földművelők osztályába számítottuk. Hogy a városvédő Zeüsznek eme szertartásait hol végezték, nem tudjuk. Azonban Athénának temploma mellett Zeüsznek volt egy oltára, melyen valamely élőlényt felajánlani, sem borral áldozni nem volt szabad. Ugyanis ama Kekropsz-féle korban, mikor a családátya szolgálival, kikkel a földművelésben a fáradságot megosztá, a jó isteneknek bizonyos Opalia és Saturnalia áldozatokat végzett, a semmi bűn által meg nem sértett istenek megengesztelésére elég volt a kalács és tég. Mely vallásos cselekményekben minden oly eredeti és önmagától származott s Attikának a tenger-től környezett keskeny és meleg földjére vonatkoznak ugyannyira, hogy a butadikai szertartások máshonnan nem származhattak, an-

¹⁾ E helytől különbözik Athéna Szkirosznak phalereumi temploma.

²⁾ Romulustól alapított 12 papból álló testület, melynek papjai május-hó 15-én a Róma körüli szántóföldeket bójárták, áldoztak és az istenektől áldást kértek a határra.

nál kevésbé eredhettek Egyiptomból, mely egyébiránt az isteneket illetőleg eléggé termékeny.

Azonban úgy látszik, hogy ezen áldozatok sem a köznép előtt nem voltak eléggé ismeretesek, sem maguk a butada papok nem sokat ismertettek meg azokból; mivel nem annyira rejtelmeket, mint inkább nagyobbbrészt honi és magán áldozatokat végeztek. A papok közül csak egy ismeretes előttünk, t. i. Theano, Agraulosz faluból, ki kétségkívül Athéna főpapnőjétől vette nevezetét az Iliászból (VI. 298.), és ki, midőn Alkibiadészt a papnők mind bársonyköntösüket megszaggatva és nyugotra fordult arczczal megátkozták, magát férfias komolysággal nem az átok, hanem az esedezés szolgájának tanusitá. Végül, hogy milyen volt e családnak, még az állam hanyatlása korában is, méltósága és erkölcseinek hajdani egyszerűsége, bizonyítja Lükurgosz példája és az attikai Kátóné, kinek megvesztegethetlen jellemét, szent hitét és kitünő értelmi tehetségét eléggé nem csudálhatni. Ő a legigazságosabb és legszerényebb levén, minden gonoszt lelke szigorával és nyelve keserűségével zaklatott, mit gyakran annyira vitt, hogy a szemrehányás veszélyét, vallásosságot adván hozzá, enyhítette. Gyakran nyíltan szólott a családok áldozatairól, és saját családjának viszátkodásában Pallasz papságáról beszélt. Ártatlanságának legnagyobb dicsősége az, hogy a szónokok gonoszsága által a legromlottabb népet, mely mindig szemei előtt forgott, őt magát csodálni és tisztelni kényszeríté.
